

III. PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

RECENZJE I NOTY RECENZyjne

Ines Härtel (Editor), *Handbook of Agri-Food Law in China, Germany, European Union. Food Security, Food Safety, Sustainable Use of Resources in Agriculture*, Springer 2017, ss. 662.

Unia Europejska jest największym partnerem handlowym Chin. To państwo jest głównym, po Stanach Zjednoczonych, nabywcą żywności wyprodukowanej w UE, a jednocześnie występuje jako jej eksporter do państw europejskich. Z tego względu niezwykle ważne są regulacje prawne ułatwiające wymianę handlową, a dotyczące tych kwestii, które stanowią wyzwania współczesnego prawa rolnego i żywnościowego. Chodzi w szczególności o wyzwania związane z bezpieczeństwem żywności, ochroną zasobów naturalnych oraz klimatu. W 2015 r. w Chinach weszły w życie nowe przepisy mające na celu podwyższenie jakości zdrowotnej żywności, dotyczące między innymi żywności dla dzieci, GMO, stosowania dodatków do żywności czy etykietowania. Z bardziej restrykcyjnymi normami w zakresie bezpieczeństwa żywności powiązано rygorystyczne sankcje za ich nieprzestrzeganie. Problematyka związana z wymogami prawa żywnościowego była także przedmiotem kolejnego, 20. szczytu UE–Chiny, który odbył się w Pekinie w lipcu 2018 r. Strony uzgodniły, że będą promować najwyższe normy bezpieczeństwa żywności.

W działania mające na celu ułatwienie wymiany handlowej między UE a Chinami doskonale wpisuje się recenzowane dzieło pod redakcją i z istotnym wkładem merytorycznym I. Härtel, znanej i uznanej badaczki z Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą. Jest ono nazwane wprawdzie podręcznikiem z zakresu prawa rolno-żywnościowego Chin, Niemiec oraz Unii Europejskiej, ale przypomina raczej opracowanie o charakterze systemu. Jego zakres tematyczny bliżej wskazuje podtytuł: „Bezpieczeństwo żywnościowe, bezpieczeństwo żywności, zrównoważone wykorzystanie zasobów w rolnictwie”.

Dzieło składa się z 11 rozdziałów. Jego systematyka jest bardzo klarowna. Wiadac tu przejście od charakterystyki zagadnień bardzo ogólnych, kluczowych z punktu widzenia tematu, do analizy licznych kwestii szczegółowych, jak prawo zasobów ziemi, prawo zasobów genetycznych, regulacja dotycząca pestycydów i nawozów, prawo zasobów wody, prawo ochrony gleby, zmian klimatu, organizmów genetycznie modyfikowanych i prawo geograficznych oznaczeń produktów rolnych i żywnościowych. Jak widać, są to kwestie starannie dobrane, istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa żywnościowego i bezpieczeństwa żywności oraz uwzględniające zrównoważone wykorzystanie zasobów w rolnictwie.

Trudno w ograniczonych ramach niniejszej noty recenzyjnej ustosunkować się do wszystkich zagadnień poruszanych w książce. Warto bliżej odnieść się do treści pierwszego rozdziału, zwłaszcza do części napisanej przez I. Härtel, a zawierającej rozważania o dużym ładunku teoretycznym.

Otóż Autorka prezentuje koncepcję prawa rolno-żywnościowego (*Agri-Food Law*). Słusznie pisze, że w przeszłości występowało ściśle rozróżnienie między prawem rolnym i prawem żywnościowym. To pierwsze obejmowało etap pierwotnej produkcji rolnej, to drugie zaś – przetwarzanie i dystrybucję (marketing) artykułów żywnościowych. Można przypomnieć, wychodząc poza treść recenzowanej książki, że w literaturze agrarystycznej dostrzegano prawidłowość polegającą na przejściu od prawa rolnego do prawa żywnościowego¹. Jednakże na pewnym etapie rozwoju gospodarki i prawa ów kierunek ewolucji uległ zmianie. Właściwe stało się następujące sformułowanie: od prawa rolnego do prawa żywnościowego i (z powrotem) do prawa rolnego².

Podzielić należy stanowisko, że z biegiem czasu rozdzielenie prawa rolnego i żywnościowego straciło swoją klarowność, zwłaszcza wobec głębokiej integracji elementów (i wartości) łańcucha żywnościowego na wszystkich jego etapach: produkcji, wytwarzania i dystrybucji oraz konsumpcji. Wyrazem tego „zintegrowanego podejścia” jest bardzo szeroka definicja prawa żywnościowego zawarta w rozporządzeniu nr 178/2002, traktowanym jako ogólne prawo żywnościowe. Widoczne jest ono także w regulacjach dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa żywności (np. zasada *traceability*), rolnictwa ekologicznego czy oznaczeń geograficznych.

W efekcie, jak zauważa Autorka, prawo rolno-żywnościowe obejmuje dwie dziedziny: prawo rolne i prawo żywnościowe. Stwierdzenie to odnosi się do regulacji krajowych, regulacji unijnej oraz do międzynarodowego prawa rolnictwa. Ten dział gospodarki jest silnie powiązany z agrobiznesem, który – z ekonomicznego punktu

¹ Zob. np. A. Ballarin Marcial, *Dal diritto agrario al diritto agro-alimentare*, „Rivista di Diritto Agrario” 1984, z. 2; L. Costato, *Du droit rural au droit agroalimentaire et au droit alimentaire*, „Rivista di Diritto Agrario” 2008, z. 3; J. Hudault, *Du droit agricole au droit agro-industriel*, „Revue du Droit Rural” 2008, nr 367.

² Zob. np. L. Russo, *Agricultural Law and Food Law*, w: L. Costato, F. Albisinni (eds.), *European Food Law*, CEDAM 2012, s. 149.

widzenia – również łączy poszczególne elementy łańcucha żywnościowego. Naddo rolnictwo pozostaje w silnej wzajemnej relacji ze środowiskiem: z jego zasobów korzysta, oddziaływa na stan środowiska, może wpływać na jego ochronę. Słusznie pisze Autorka, że ochrona zasobów środowiska przed negatywnym wpływem rolnictwa, ale także dla celów rolnictwa, jest bezpośrednio powiązana z zagwarantowaniem bezpieczeństwa żywnościowego i bezpieczeństwa żywności. Dlatego prawo rolno-żywnościowe zawiera także przepisy z zakresu prawa ochrony środowiska, a w szczególności prawo rolno-środowiskowe (s. 4).

Jak widać, rozważania I. Härtel wykraczają poza wymogi podręcznika, wnoszą wiele nowego do nauki współczesnego prawa rolnego, odbiegającego od tego tradycyjnego, zwróconego tylko na aspekt wytwarzania produktów pierwotnych i związane z nim struktury produkcyjne i społeczne. Normatywną podstawą prawa rolno-żywnościowego w skali globalnej jest prawo każdego człowieka do żywności. Prawno-polityczna odpowiedź społeczności międzynarodowej na wyzwania związane z realizacją tego prawa w ostatnim czasie zawarta jest w szczególności w Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 25 września 2015 r.

Koncepcja prawa rolno-żywnościowego Autorki jest, przynajmniej na pierwszy rzut oka, konkurencyjna względem koncepcji, w której obok tradycyjnego prawa rolnego wyróżnia się prawo rolno-żywnościowe i prawo rolno-środowiskowe³; wszystkie wymienione dziedziny składają się na współczesne szerokie rozumienie prawa rolnego. Wspólnym elementem obu wymienionych koncepcji jest akcentowanie związków, a nie różnic, między wyróżnionymi regulacjami.

Charakterystyczną cechą recenzowanego dzieła jest konsekwencja w prezentowaniu szczegółowych kwestii ujętych w poszczególnych rozdziałach, obejmujących prawo unijne, niemieckie i chińskie. Już samo przedstawienie tego ostatniego, dotychczas bliżej nieznanego, zasługuje na uznanie. Natomiast przegląd regulacji rolno-żywnościowych pochodzących z trzech porządków prawnych ułatwia ich porównanie, jest ważne z punktu widzenia handlu żywnością. Lektura pracy prowadzi do wniosku, że prawo rolno-żywnościowe w analizowanych systemach prawnych uległo pewnemu zbliżeniu (zwłaszcza po 2015 r.), ale trudno jest mówić o ich identyczności. Odrębności nadal występują, wiele zależy od stosowania tego prawa w praktyce.

ROMAN BUDZINOWSKI,
orcid: 0000-0003-4218-3143

JUSTYNA GOŹDZIEWICZ-BIECHOŃSKA
orcid: 0000-0001-5046-037X

³ Zob. Strukturę trzutomowego dzieła włoskich autorów: L. Costato, A. Germanò, E. Rook Basile (eds.), *Trattato di diritto agrario*, Vol I, *Il diritto agrario: circolazione e tutela dei diritti*; vol. II, *Il diritto agroambientale*; vol. III, *Il diritto agroalimentare*, Torino 2011.